

Yurt Dışındaki Vatandaşlarını Korumak için Kuvvet Kullanma: Rusya Federasyonu'nun Gürcistan ve Ukrayna'ya Müdahaleleri

Güzel Yıldız*

Özet

Makale, Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet devletlerinde yaşayan kendi vatandaşlarını korumak gerekçesiyle kuvvet kullanmasının hukuksallığına odaklanmaktadır. Bu çerçevede makalede, tek taraflı kuvvet kullanımı ve yurt dışındaki vatandaşların koruma yükümlülüğü kapsamlı bir şekilde tartışılmaktadır. Makale, konunun insani boyutunu göz önünde bulundurarak yurt dışındaki vatandaşların koruma hakkının prensipte hukuk dışı olmadığını savunmakla birlikte devletler amaçlarının kendi vatandaşlarını kurtarmak olduğunu iddia etseler bile bu yolun kötüye kullanılmaya açık olduğunun altını çizmektedir. Buna bağlı olarak makale, Rusya Federasyonu'nun Kırım ve Güney Osetya'daki eylemlerinin hukuka aykırı olması, yurtdışındaki vatandaşların koruma gibi bir hakkının prensipte var olmamasından değil, söz konusu müdahalelerde orantılılık ve gereklilik koşullarının sağlanmamış olmasından kaynaklandığını iddia etmektedir. Makale, doktrinin hukuksal kapsamının belirsiz olmasının yurt dışındaki vatandaşların kurtarma operasyonlarının rejim değişikliği ve toprak işgali gibi amacını aşan etkilere yol açtığına üzerinde durarak sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kuvvet Kullanma, Yurt Dışındaki Vatandaşları Korumak İçin Kuvvet Kullanma, İnsani Müdahale, Rusya Federasyonu.

* Doktora Öğrencisi., Ankara Üniversitesi, guzelyildiz@gmail.com
ORCID: 000-0002-7507-1335
Makale geliş tarihi : 20.03.2024
Makale kabul tarihi : 21.05.2024

The Use of Force in the Protection of Nationals: The Russian Federation's Intervention in Georgia and Ukraine

Abstract

The article focuses on the legality of the Russian Federation using force to protect its own citizens living in former Soviet states. In this context; the unilateral use of force and the obligation to protect citizens abroad are discussed in the article, comprehensively. Considering the humanitarian dimension of the issue, the study argues that the right to protect citizens abroad is not inherently illegal in principle, but it emphasizes the susceptibility of this approach to abuse, even when states claim their purpose is to rescue their citizens. In this regard, the article claimed that the illegality of Russia's actions in Crimea and South Ossetia stems not from the absence of a principle of protecting citizens abroad but from the failure to meet the conditions of proportionality and necessity in those interventions. The article concludes by emphasizing that the unclear legal scope of the doctrine has led to unintended consequences in rescue operations for citizens abroad, such as regime change and territorial occupation.

Keywords

Use of Force, Use of Force to Protect Citizens Abroad, Humanitarian Intervention, Russian Federation.

Giriş

1945'ten bu yana hukuk bilimcileri "yurt dışındaki vatandaşlarını korumak" (YDVK) için kuvvet kullanımının yasallığını tartışmaktadır. XIX. yüzyılda meşru müdafanın bir parçası olarak genel kabul gören bu hak, 1920'deki Milletler Cemiyeti (MC) Misakı'ndan başlayarak kuvvet kullanımı ile ilgili yeni kuralların geliştirilmesinden etkilenmiştir. Nitekim 1945'te Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması doğrultusunda tüm tek taraflı kuvvet kullanma yollarının yasaklanması ile birlikte YDVK için kuvvet kullanımının da yasaklanmış olduğu kabul edilir. Buna rağmen 1945'ten sonra da bazı devletlerin (ABD, Fransa, İsrail, İngiltere ve Rusya) zaman zaman, ölümcül tehlike altındaki vatandaşlarını korumak amacıyla, diğer devletlere müdahalede bulunma hakkını ileri sürdüğünü görmek mümkündür. Bu kapsamda dikkat çeken husus, yurt dışındaki vatandaşlarını korumak iddiasıyla kuvvete başvuran devletlerin hepsi yeterli askeri kapasiteye sahip olan güçlü devletlerdir. Bunun yanında bu devletler bazı istisnalar hariç müdahalede bulunulan devletlerde işgal dahil vatandaşları

kurtarmayı aşan etkiler bırakmıştır (Keskin, 1998: 109). Buna bağlı olarak, çeşitli BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul tartışmaları boyunca, YDVK güçlü devletler tarafından diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmek için basit bir bahane ve XIX. yüzyıl 'gambot diplomasisinin' modern bir versiyonu olarak görülmüştür (Gordon, 1967: 119). Diğer yandan Eichensehr'in (2008) savunduğu gibi, diğer devletin uluslararası hukuk uyarınca sunmakla yükümlü olduğu korumayı sağlayamadığı veya sağlamak istemediği durumlarda ulusal devletlere vatandaşlarını kurtarma hakkını tanımak, insanların hayatını kurtarmakla kalmayıp uluslararası hukukun insani boyutunu da ileriye taşımaktadır.

Böylece devletlerin, yurt dışındaki vatandaşlarını korumak için başka bir devletin ülkesindeki olaylara müdahale etme hakkı sorunu, mevcut uluslararası hukukun en karmaşık ve çözülmemiş sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Esas olarak konunun karmaşıklığı, devlet egemenliği ilkesinin iki bileşeni olan koruma sorumluluğu ve içişlerine müdahale etmeme ilkesinin çatışmasından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, müdahale etmeme ilkesi mevcut uluslararası hukukun temel kurallarından biri olmaya devam etse de insan haklarına yönelik ihlaller uluslararası kamuoyunda olduğu kadar devletlerin içinde de giderek artan bir tepki toplamaktadır. Bu durumda akla şu soru gelmektedir: ölümcül tehdit altındaki vatandaşları kurtarmak için tek taraflı kuvvet kullanımı hukuk dışı mıdır? Literatüre baktığımız zaman akademisyenlerin çoğu (Bowett, Eichensehr, Gordon, Green, Keskin, Marshaniya vd.), konunun insani boyutunu göz önünde bulundurarak bu yola başvurmanın prensipte hukuk dışı olmadığına ancak fiilin vatandaşları korumakla sınırlı ve orantılı olması gerektiğine dikkat çekmektedirler.

Diğer yandan devlet uygulamalarına baktığımız zaman, YDVK gerekçesi devletler tarafından sıklıkla kullanılsa da uluslararası antlaşmaların hiçbirinde kavramın tanımı yapılmadığı gibi yasal sınırları da henüz çizilmemiştir. Oysa insani gerekçelerle kuvvet kullanmayı içeren müdahalelerin kurumsallaşabilmesi için net ve belirgin bir kapsam ve sınırlılığının olması gerekmektedir. Buna bağlı olarak günümüzde devlet uygulamaları ve bilim insanları arasında, devletlerin yurt dışındaki vatandaşlarını koruma hakkına sahip olup olmadığı ve öyle bir hakkı varsa da bu hakkın yasal kapsamı konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır. Böyle olunca da ele alınan konu hem teorisyenler hem de uygulayıcılar açısından güncelliğini korumaktadır.

Çalışmanın temel varsayımı, ilkenin yasal kapsamının belirsiz olması ve sık sık insani müdahaleyle bir tutulmasının, vatandaşları kurtarma operasyonlarının rejim değişikliği ve toprak işgali gibi amacını aşan etkilere yol açtığıdır. Bu varsayımı desteklemek için Rusya Federasyonu'nun (RF) on yıldan az bir süre içinde aynı gerekçeyle Gürcistan ve Ukrayna'ya gerçekleştirdiği müdahaleler

örnek vaka olarak seçilmiş ve bu müdahalelerin öncesinde ileri sürülen hukuksal gerekçeler ile uygulamada varılan sonuçlar arasındaki orantılılık sorgulanmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, yurt dışındaki vatandaşlarını koruma hakkının yasal sayılabilecek koşulları ve araçları ışığında Rusya Federasyonu'nun çeşitli ülkelerdeki askeri müdahalelerini hukuksal geçerliliği açısından analiz etmektir. Çalışmanın birinci bölümünde yurt dışındaki vatandaşların korunması ilkesinin hukuksal statüsüne ilişkin teorik tartışmalar ele alınacaktır. İkinci bölümde söz konusu ilkenin insani müdahaleden farklılaşan yanları ve uluslararası toplum nezdinde hukuka uygun sayıldığı koşullar ortaya konulacaktır. Üçüncü bölüm ise yurt dışındaki vatandaşları koruma doktrininin RF'nin iç hukukundaki yerine odaklanacaktır. Bu doğrultuda, önce Gürcistan ve Ukrayna'ya yapılan müdahalelerin hukuksal gerekçeleri ele alınacaktır. Ardından RF'nin, meşru müdafanın bir tezahürü olarak 'yurt dışındaki vatandaşlarını koruma' gerekçesine dayandığı müdahaleleri orantılılık ve gereklilik kriterleri açısından değerlendirilecektir.

Yurt Dışındaki Vatandaşlarını Korumak için Kuvvet Kullanılmasının Tarihsel Gelişimi

Milletler Cemiyeti Misakı'nın yürürlüğe girişine kadar devletlerin YDVK hakkı genel bir kabul görmüştür (Ronzitti, 1985: 21). Nitekim XIX. yüzyıl boyunca bireyler devletin kendisinin bir uzantısı olarak sayılmıştır. Buna bağlı olarak, bir yabancıya karşı işlenen bir suç, bireyin bağlı olduğu devlete yönelik bir zarar olarak değerlendirilmekteydi. Bu anlamda yurt dışındaki vatandaşlarını korumak meşru müdafanın bir parçası olarak görülmüştür (Keskin, 1998: 108). Şöyle ki, söz konusu dönemde bir devletin hukuktan kaynaklanan haklarının çiğnendiğini saptayacak ve bu eylemi yapan devlete karşı yaptırımını uygulayacak uluslararası bir organın yokluğunda, devletler kendi hak ve çıkarlarını kendileri korumak zorunda olmuştur. Bu nedenle, "zarar gören" devletler, uluslararası hukuk kapsamında tazminat talep etme hakkına sahipti ve tazminat elde etmek için siyasi, ekonomik ve diğer diplomatik yollardan fiili savaşa kadar uzanan yaptırımlar uygulayabilmişlerdir. Devletler bu anlamda hem haklarının çiğnendiğine kendileri karar vermişler, hem de buna karşı nasıl bir yola başvuracaklarını kendileri saptamışlardır (Keskin, 1998: 83).

Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand-Kellogg Paktı, devletlerin o zamana kadar yapılageliş hukuku çerçevesinde sahip oldukları haklarını fiilen korumak için kuvvete başvurma imkanlarını sınırlandırmıştır. Yani MC Misakı devletlerin kuvvet kullanma haklarını tam olarak ellerinden almamıştır. MC Misakı devletlerin aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için önce barışçı yöntemlere başvurmalarını zorunlu hale getirmiştir. Ancak bu yöntemlerin başarısızlığa

uğraması halinde devletlere savaşa başvurma hakkı tanınmıştır. Buna karşılık Briand-Kellogg Paketi, savaşa başvurmayı açıkça hukuk dışı kabul etmiştir. Bunun tek istisnası, meşru müdafaa durumudur (Arend ve Beck, 1993: 23). Briand-Kellogg Paketi, bu anlamda savaşı kesin olarak yasaklayarak MC Misaki'nden bir adım öteye gitmiştir (Keskin, 2002: 152). Bu gelişmelere sonucunda yurtdışındaki vatandaşlarını korumak için kuvvet kullanma hakkını ileri süren devlet sayısı önemli ölçüde azalmış olsa da zararı gidermek için kuvvet kullanımı hukuka uygun olarak görülmeyle devam etmiştir (Başeren, 2003: 161).

Özetlemek gerekirse, 1920'lere kadar genel kabul görmüş kuvvet kullanmaya ilişkin doktrin, YDVK'nin hukuken mümkün olan müdahale biçimlerinden biri olarak meşru müdafaa ve zorunluluk hali esasında hukuka uygun görülmesine imkân vermiştir (Başeren, 2003: 160). Zamanla devletlerin vatandaşlarını korumak için başka bir devlete kuvvet uygulaması devletlerin egemenliklerini ihlal eden bir durum olarak görülmüş ve bu amaçla kuvvete başvurulması reddedilmeye başlanmıştır. Ancak, hukuktan kaynaklanan haklarını uygulamak ve bir zararı gidermek için kuvvet kullanımı yine hukuka uygun olarak değerlendirilmeye devam edilmiştir. Bu yollara başvurmayı kısıtlayan kapsamlı bir kurallaşma II. Dünya Savaşı sonrası imzalanan BM Antlaşması ile hayata geçirilmiştir. Meşru müdafaa dışında kuvvete başvurulamayacağı kuralı getiren bu belge, yurt dışındaki vatandaşlarını korumak için kuvvet kullanılmasını yeniden değerlendirme ihtiyacını doğurmuştur.

1945 Sonrası Yurt Dışındaki Vatandaşlarını Koruma'ya İlişkin Teorik Tartışmalar

BM Antlaşması'nın 2/4 maddesi, Briand-Kellogg Paketi'nin ve kendisinin selefi olan Milletler Cemiyeti Misaki'nin aksine, yalnızca hukuksal anlamda savaşı değil her türlü kuvvet kullanmayı yasaklamıştır. Bu durumda, XIX. yüzyıl boyunca yaygın olarak başvuru olan YDVK için kuvvet kullanılması da yasaklanmıştır. Ancak kuvvet kullanma yasağı, beklenilenin aksine devletler tarafından tek taraflı olarak kuvvet kullanılmasını engellememiştir. Bunun en önemli nedeni olarak, BM sisteminin yaptırım uygulamadaki yetersizliği kabul edilmektedir. Yaşamsal çıkarlarını koruma gerekçeleri, çeşitli olaylarda güçlü devletler tarafından kuvvet kullanmayı haklı hale getiren gerekçeler olarak öne sürülmüştür. YDVK gerekçesiyle kuvvet kullanan devletlerin eylemlerini uluslararası hukuka dayandırma çabası BM Antlaşması'nda getirilen yasağı iki farklı yoruma tabi tutmalarına yol açmıştır. Bunlardan ilki, 2/4 maddesindeki kuvvet kullanma yasağının dar kapsamlı bir yasak olduğu tezine dayanmaktadır. Diğer bir yoruma göre ise, 51. maddeye dayanarak hukuka aykırılığı ortadan kaldıran hallerin yurtdışındaki vatandaşlarını korumak için de hukuki temel oluşturacağını savunmaktadır.

2/4 Maddesindeki Yasağın Dar Kapsamlı Yasak Olduğuna Dayalı Görüşler

YDVK için kuvvet kullanma hakkının hukuki temelini 2/4 maddesinin kapsamına dayandıranlar tezlerini iki şekilde ortaya koymaktadır. Bir grup teorisyen, 2/4'te konulan yasağı bu maddedeki terimlerle kısıtlı biçimde yorumlamakta ve bir devletin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını ihlal etmeyen veya BM amaçlarıyla bağdaşmaz nitelikte olmayan tüm kuvvet kullanma yollarının hukuka uygun olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre, 2/4 maddesindeki ifadeler, kuvvet kullanma yasağını YDVK'ye imkân verecek şekilde sınırlandırmıştır. Daha açık bir ifadeyle, bu görüş çerçevesinde YDVK, devletlerin toprak bütünlüğünü ihlal etmediği ve BM ilkelerine uygun olduğu sürece hukuka aykırı değildir. Ne var ki, bu görüş BM amaçlarına açıkça ters düşmektedir. Çünkü 2/4 maddesindeki “siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı” ibaresi, küçük devletleri korumak ve yasağı güçlendirmek amacıyla oraya konmuştur. Dolayısıyla ilgili madde, bu hükmü zayıflatacak şekilde yorumlanmamalıdır (Keskin, 1998: 91).

İkinci grup teorisyen ise, 2/4 maddesinin geniş kapsamlı bir yasak olduğunu kabul etse de Kollektif Güvenlik Sisteminin çalışmaması ve BM Antlaşması'nda öngörülen mekanizmanın kurulamaması nedeniyle bunun artık kabul edilemeyeceğini söylemektedirler. Bu yorumu savunanlar, 2/4 maddesinin BM uluslararası yürütme görevini yerine getirebildiği ölçüde ihkak-ı hakkı yasakladığını ileri sürmektedir (Başeren, 2003: 162).

51. Madde Kapsamındaki Meşru Müdafaya Dayalı Görüşler

Yurtdışındaki vatandaşlarını korumak için kuvvet kullanılmasını meşru müdafaa hakkına dayandıranlara göre vatandaşlar, devletin ülkesiyle aynı öneme sahiptir. Bu teze göre, devletin tanımında bir topluluğun gerekliliği esastır ve buna bağlı olarak vatandaşlar olmadan devletin varlığı sona erecektir. Dolayısıyla vatandaşlarının korunması aslında devletin kendisinin korunmasıdır (Bowett, 1958, s. 91). Bu teori, BM Antlaşması'ndan önce örf ve âdet hukukuna göre meşru müdafaa'nın bir parçası olan yurt dışındaki vatandaşlarını koruma hakkının, BM Antlaşması'ndan sonra da yürürlükte kaldığı fikrine dayanmaktadır. Buna bağlı olarak vatandaşlara karşı saldırı, 51. madde çerçevesinde meşru müdafaa'nın ön koşulu olarak aranan “devlete karşı silahlı saldırı” ile eşit tutulmaktadır (Bowett, 1958: 93). Dolayısıyla bölgesel hükümet sunmakla yükümlü olduğu korumayı sağlayamadığı veya sağlamak istemediği durumlarda ulusal devletin anında harekete geçme ihtiyacı doğduğu ve buna bağlı olarak vatandaşların (diplomat olsun ya da olmasın) hayatlarını kurtarmak için kuvvet kullanımının

BM Antlaşması'nın 2/4 maddesi tarafından yasaklanmadığı ileri sürülmektedir (Schachter, 1985: 325).

YDVK hakkını meşru müdafaa başlığı altında destekleyen bazı devlet uygulamaları mevcut olsa da söz konusu hakka dayandırılan müdahale eylemleri tartışmalı olmayı sürdürmektedir. Birincisi, vatandaşları devletle eşitlemek büyük bir zorlama olarak görülmektedir. Örneğin Akehurst'ın (1985: 107) de dikkat çektiği gibi, devletler yabancı mahkemeler tarafından yargılanamazken bireylerin böyle bir ayrıcalığı bulunmamaktadır. İkincisi, vatandaşlarını koruma hakkının meşru müdafaa'nın bir parçası olduğunu kabul ediyorsak o zaman bu hak meşru müdafaa hakkı ile aynı hukuksal kısıtlamalara tabii olmalıdır (Eichensehr, 2008: 466). Bilindiği gibi BM Antlaşması'nın 51. maddesi uyarınca, devletler yalnızca “silahlı bir saldırı meydana gelmesi durumunda” bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkına sahiptir. Bu da vatandaşlarını korumak için kuvvet kullanımını meşrulaştıracak silahlı saldırının ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) Nikaragua Davasında işaret ettiği gibi, başka bir devletin topraklarına yönelik her ihlal otomatik olarak silahlı saldırı olarak nitelendirilmemektedir (International Court of Justice, 1986). Düşük yoğunluktaki ve küçük ölçekli çeşitli çatışma türleri “silahlı saldırı” kapsamına girmediğine göre sadece tehlikede bulunan veya tehditle karşı karşıya kalan vatandaşları kurtarmak için meşru müdafaa adı altında kuvvet kullanılmayacağını söylemek mümkündür.

Öte yandan insan haklarının gelişimi ile birlikte geniş çaplı insan hakları ihlallerine son vermek için diğer devletlere müdahalenin hukuka uygun olmanın ötesinde devletlerin yükümlülüğü olduğu kabul edilmeye başlanmıştır. Buna bağlı olarak McDougal (1980: 559), BM'nin birincil amacının uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve sürdürülmesi olduğunu ileri sürerek kapsayıcı yasak tezini reddetmiştir. Bu görüş, BM Antlaşması'nın 1., 55. ve 56. maddelerine ve geniş bir insan hakları hukuku külliyatına dayanmaktadır. Buna göre, BM'nin iki temel amacı uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi ve insan haklarının korunmasıdır. Dolayısıyla insan hakları ihlallerinin kendisi uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olduğuna göre, Güvenlik Konseyi'nin Bölüm VII uyarınca harekete geçmemesi durumunda, devletlerin 1., 55. ve 56. maddeler uyarınca tek taraflı kendi kendine yardım hakkı doğmaktadır (Arend ve Beck, 1993: 109; Wingfield, 2000: 465).

Özetlemek gerekirse, vatandaşlarını koruma hakkı bir yandan çeşitli teoriler çerçevesinde bir grup hukukçu tarafından desteklenirken diğer yandan da egemenliği baltaladığı için eleştirilmektedir. Ne var ki, devletlerin, insani gerekçeyle başka bir devletin ülkesindeki olaylara müdahale etme hakkı, mevcut uluslararası hukukun en karmaşık ve çözülmemiş sorunlarından biridir. Dahası, YDVK'nin büyük devletler tarafından sık sık suistimal edilmesi konuyu daha da

karmaşık hale getirmekte ve küçük devletlerin bu doktrine karşı ihtiyatlı yaklaşmasına neden olmaktadır. Wingfield'a göre (2000: 465), bu sorunun çözümünün anahtarı orantılılık ve gereklilik ilkeleri olabilir. Şöyle ki, YDVK hakkını tümenden hukuk dışı ilan etmek yerine devletlere kendi vatandaşlarını daha fazla zarar görmekten korumak için (koruma yükümlülüğünü yerine getirmek) gerekli ve orantılı, cezai olmayan (devletlerin toprak bütünlüğünü ihlal etmeden ve BM ilkelerine uygun bir şekilde) bir kuvvet kullanma imkânı tanınabilir. Bu doğrultuda YDVK operasyonlarının tehlikedeki kişileri kurtarmakla sınırlı kalması için YDVK hakkının hukuksal açıdan geçerli sayıldığı koşulları kesin olarak çizmek önemlidir. Nitekim, YDVK operasyonlarının zaman zaman rejim değişikliği ve toprak işgali gibi vatandaşlarını kurtarma amacının ötesinde etkiler bırakmasının temelinde YDVK'nin amaç ve kapsam açısından sınırlarının muğlak olması ve sık sık insani müdahalenin bir tezahürü olarak görülmesi yatmaktadır. Bu anlamda, "koruma sorumluluğunun" birinci sütunu olan devletlerin vatandaşlarını koruma sorumluluğunu uluslararası toplumun, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak görülen durumlara müdahale etme sorumluluğuna odaklanan ikinci ve üçüncü sütunlardan ayırmak önemlidir.¹ Bir sonraki bölüm, bu amaca odaklanacaktır.

Yurt Dışındaki Vatandaşlarını Koruma için Kuvvet Kullanmanın İnsani Müdahaleden Farkı

Her ne kadar YDVK henüz normatif statüye ulaşamamış olsa da belli sınırlı durumlarda böyle müdahaleler uluslararası kamuoyunda hukuka uygun görülmüş ve tepki toplamamıştır.² Bu bölümde, YDVK amacıyla kuvvet kullanımını uluslararası toplum nezdinde hukuka uygun kılacak koşullar ortaya konulacaktır. Bu doğrultuda, öncelikle YDVK amaçlı müdahalelerin diğer insani müdahale türlerinden ayrıldığı noktaları ortaya koymak isabetli olacaktır. Şöyle ki, çoğu akademisyen, vatandaşlarını koruma hakkının meşru müdafaa hakkının bir tezahürü olduğunu savunsa da bazı yorumcular bu hakkın bir tür insani müdahale olduğunu ileri sürmektedir. (Kırlıoğlu, 1995: 365; Schachter 1984: 1620). İkinci görüş yanlış olduğu kadar, son derece tehlikelidir ki, vatandaşlarını korumak amacıyla yapıldığı iddia edilen hemen hemen tüm müdahalelerde devletler bu gerekçenin yanı sıra daha başka siyasi ve hukuki gerekçeler de ileri sürmüştür. Bu durum YDVK'nin sınırlarının bulanıklaşmasına yol açmıştır. Bundan istifade

1 Koruma sorumluluğu (R2P) eşit konumda olan üç sütuna dayanır: devletlerin kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğu (sütun I); uluslararası toplumun kendi vatandaşlarını korumak için devletlere yardım etme sorumluluğu (sütun II); ve bir devletin kendi vatandaşlarını koruma konusunda açıkça başarısız olması durumunda uluslararası toplumun koruma sorumluluğu (sütun III).

2 İsrail'in 1976'da Uganda'nın Entebbe havaalanına kaçırılan bir uçakta bulunan İsrail vatandaşlarını kurtarmak için bu havaalanına düzenlendiği operasyon örnek olarak verilebilir.

eden bazı devletler, vatandaşlarını korumak adı altında amaçları ve sonuçları açısından daha kapsamlı olan insani müdahaleler gerçekleştirmiştir.³ Bu nedenle her ne kadar bu iki müdahale türünün örtüşen yanları mevcut olsa da ikisini birbirinden ayıran hukuksal kriterleri belirlemek vatandaşlarını koruma hakkının suistimal edilmesini önlemekte kilometre taşı olacaktır.

Temelde her ikisi de bir devletin başka bir devletin topraklarındaki bireylerin veya grupların zarar görmesini önlemek için kuvvet kullanımını içermektedir (Eichensehr, 2008: 462). Bu nitelik her iki müdahale türünde de “insani bileşen” olarak nitelendirilebilir (Johnstone, 2005: 335). Bununla birlikte Eichensehr’in (2008) vurguladığı gibi bu ortak niteliğe rağmen söz konusu iki müdahale üç noktada farklılaşmaktadır. Birincisi, çoğu zaman müdahalede bulunan devlet kendi vatandaşlarının yanı sıra başka devletlerin vatandaşlarını da kurtarsa da koruma hakkı esas olarak, müdahale eden devletin vatandaşları adına kullanılmaktadır. Öte yandan insani müdahale, korunacak kişilerin uyruğuna bakılmaksızın gerçekleşse de bu kişiler genellikle müdahale edilen devletin vatandaşlarıdır. Çalışmamız açısından şu husus önemli ki, vatandaşlarını koruma hakkı meşru müdafaa gerekçesiyle icra edilecekse bu durumda müdahale yalnızca ilgili devletin vatandaşlarını hedef aldığı zaman hukuka uygun sayılacaktır. Çünkü yalnızca müdahalede bulunan devletin vatandaşlarına yönelik ölüm tehdidi söz konusu devletin güvenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirilebilir (Gordon, 1977: 132). Müdahale sırasında başka devletlerin vatandaşları da doğal olarak kurtarılabilir. Burada vurgulanmak istenen koruma hakkı akraba toplulukları veya diasporaları kurtarmak için kullanılamayacağıdır. Egemenlik ilkesi gereği bunların korunması hedef devletin sorumluluğuna girmektedir (Glotova, 2017: 35).

İkincisi, koruma hakkı genellikle 1976’da Entebbe olayında olduğu gibi az sayıda kişi adına kullanılmaktadır. İnsani müdahale ise genellikle geniş insan grupları adına gerçekleştirilmektedir (Eichensehr, 2008: 462). Dolayısıyla diaspora gibi geniş toplumsal grupların korunması için koruma hakkı ileri sürülemeyeceğini söylemek mümkündür. Buna bağlı olarak diasporalar şayet koruncaksa bu tarz operasyonlar meşru müdafaa için öngörülen hukuksal kriterlere göre değil insani müdahale için öngörülen kriterlere göre yürütülmelidir. Üçüncüsü ve en önemlisi, vatandaşlarını kurtarmak için kuvvet kullanımının kapsamı genellikle vatandaşları tehlikeden uzaklaştırmak amacıyla sınırlıdır ve müdahale edilen devletin hükümetini değiştirmek gibi amaçları taşımaz (Ronzitti, 1985: 135-148). Vatandaşlarını koruma operasyonları - İsrail’in Entebbe havaalanına yaptığı operasyonda olduğu gibi - yalnızca tehlikedeki kişileri kurtarmakla sınırlı kaldığı durumlarda uluslararası kamuoyunda tepki toplamamıştır (Keskin, 1998: 111). Bunun aksine insani müdahale ilke olarak belirli bir gruba yönelik zulmü sona erdirmek amacıyla hedef devletin

3 ABD’nin 1989 Panama müdahalesi bunun en bilinen örneğidir.

hükümetinin eylemlerini değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu ise kimi zaman rejimin tamamen değiştirilmesine kadar uzanabilmektedir (Arend ve Beck, 1993: 94).

Yukarıda özetlenmeye çalışılan farklılıklara dayanarak Arend ve Beck (1993: 94), vatandaşları korumak için kuvvet kullanımını şu şekilde tanımlamışlardır: “Bir devletin hayatlarının yakın tehlikede olduğu vatandaşlarını başka bir devletin ülkesinden uzaklaştırmak amacıyla kuvvet kullanımınıdır”. Böyle bir müdahalede, başka devletin vatandaşları da kurtarılabilir, ancak devletin harekete geçmesine neden olan esas amaç, kendi vatandaşlarını korumakla sınırlıdır. Buna bağlı olarak vatandaşlarını koruma hakkının hukuka uygun olduğu ileri sürülen durumu şu şekilde özetlemek mümkündür: sadece bireylerin kesin ölüm veya ciddi zarar görme tehlikesi altında olmaları durumunda müdahale etmenin hukuka uygun olabileceği ve bu durumda bile söz konusu devlet yetkililerinin bu tehlikeyi önleyemeyecek durumda olması, operasyonun yalnızca vatandaşlarını kurtarmak amacıyla yönelik olması ve bununla sınırlı kalması ve önce diğer yolların denenmesi koşullarının yerine getirilmesinin şart olduğunu söylemek mümkündür (Waldock, 1951: 467). Dolayısıyla her ne kadar YDVK için kuvvet kullanımının hukuksal koşulları belirsizliğini korusa da, böyle bir müdahalenin uluslararası toplum nezdinde hukuka uygun görülmesi için gereklilik ve orantılılık koşullarını sağlamış olması gerekmektedir. Gereklilik koşulunu biraz açmak gerekirse, birçok bilim insanı ve hukukçunun (Waldok, Güven ve Ribbelink vd.) işaret ettiği gibi gereklilik koşulu, tehdidin ve/veya tehlikenin boyutu ile ilgilidir. Geri dönüşü olmayan, telafisi mümkün olmayan bir zarara yol açacak bir şeyin gerçekleşeceğine dair kesinlik ne kadar yüksekse, harekete geçme ihtiyacı da o kadar gereklidir. Bu koşulun bir başka yönü de, daha önce belirtildiği gibi, sorunun barışçıl, kuvvet içermeyen yollarla çözülmesine yönelik tüm yolların ilgili herkes tarafından denenmiş olmasıdır (Güven ve Ribbelink, 2016: 57). Sonuç olarak, bu tür kısıtlamalar – özellikle orantılılık ve gereklilik – YDVK ile ilişkilendirilen sorunların önüne bir dereceye kadar da olsa geçilmesini sağlayabilir.

Rusya Federasyonu'nun Eski Sovyet Devletlerinde Yaşayan Vatandaşlarını Korumak için Kuvvet Kullanmaya Başvurması

Önceki bölümden anlaşılacağı üzere, meşru müdafaa başlığı altında YDVK hakkını destekleyen bazı devlet uygulamaları mevcut olsa da bu hakkın kuvvet kullanarak ortaya konulması tartışmalı olmaya devam etmektedir. Ayrıca vatandaşları koruma hakkının ne olduğuna dair hukuksal bir tanımın bulunmaması ve vatandaşları koruma iddialarının son derece subjektif olması nedeniyle bu hakkın, rejim değişikliği ve toprak işgali gibi vatandaşları korumakla bağdaşmayan amaçlar için bir bahane olarak kullanılabilir olduğu açıktır (Ruys,

2008: 242–245).⁴ Yine de bu bölümde yurt dışındaki vatandaşları koruma hakkının belirli koşullara uyduğunda hukuken kabul edilebilir bir hak olduğu varsayılacaktır. Bu varsayım doğrultusunda RF'nin kendi vatandaşlarını korumak gerekçesiyle önce Gürcistan'da sonra Ukrayna'da kuvvet kullanmasının hukuksallığı değerlendirilecektir.

Rusya Federasyonu'nun İç Hukuku Açısından Yurt Dışındaki Vatandaşlarını Koruma

Tarihsel olarak baktığımız zaman, RF'nin selefi Sovyetler Birliği, vatandaşlarını korumak hakkına dayanarak kuvvet kullanılmasına tutarlı bir şekilde karşı tavır almıştır. Ancak bu durum, SSCB'nin dağılmasından ve buna bağlı olarak nüfusunun önemli bir bölümünün etnik Ruslardan oluşan yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasından sonra değişmiştir (Kolstoe, 1995: 9). Günümüzde Rus hukukçularının yurt dışındaki vatandaşlarını korumanın hukuksal dayanağını ağırlıklı olarak iç hukukunda bulduğunu görmek mümkündür (Vestnik Diplomaticheskoy Akademii MİD Rossii, 2010: 170-171). Nitekim RF Anayasası⁵ yurt dışındaki vatandaşların korunmasını garanti ederken 2009 yılında kabul edilen değişiklikler doğrultusunda Federal Savunma Yasası (Federal Law 'On Defence' of the Russian Federation) yurt dışındaki vatandaşların korunması amacıyla kuvvet kullanımını öngörmektedir.⁶ Bu yasa uyarınca, Rusya Federasyonu ve vatandaşlarının çıkarlarını korumak, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin unsurları, aşağıdaki görevleri yerine getirmek için Rusya Federasyonu toprakları dışında kullanılabilir:

1. Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin unsurlarına, RF toprakları dışında konuşlanmış diğer kuvvetlere veya organlara yönelik silahlı saldırıyı engellemek;
2. Rusya Federasyonu'na ilgili talebi ileten başka bir devlete yönelik silahlı saldırı yapılmasını önlemek;
3. Rusya Federasyonu toprakları dışındaki RF vatandaşlarını silahlı saldırıdan korumak;

4 Vatandaşlarını koruma bahanesiyle yapılan rejim değişikliğinin örneği olarak ABD'nin Grenada'ya (1983) ve Panama'ya (1989) yaptığı müdahaleleri gösterilebilir.

5 "Rusya Federasyonu, vatandaşlarına yurt dışında koruma ve himaye garantisini veriyor." (RF Anayasası 61 (2) Madde).

6 "RF Devlet Başkanı, (...) Rusya Federasyonu vatandaşlarını korumak amacıyla uluslararası hukuka, uluslararası antlaşmalara ve RF hukukuna uygun olarak RF'nin sınırlarının ötesinde birliklerin konuşlandırılmasına ilişkin kararlar alabilecektir" (The Federal Law 'On Defence' of the Russian Federation, 21 December 2010).

4. Korsanlığın önlenmesi ve denizde seyrüseferin güvenliğinin sağlanması (The Federal Law ‘On Defence’ of the Russian Federation, Article 10/2(1)).

RF’nin iç hukukundaki bu düzenlemelerden yola çıkarak Rus hukukçuları ve devlet görevlileri hayati çıkarların söz konusu olduğu durumlarda kuvvete başvurulabileceğini savunarak aslında vatandaşları koruma hakkını *self-help*⁷ kavramına dayandırmaktadır (Glotova, 2017: 34). Bu bağlamda ihlalcı devlete karşı misilleme tedbirlerinin uygulanmasını öngören Rus doktrini vatandaşlarını korumak için kuvvet kullanımını, uluslararası hukuk normlarından kaynaklanan bir dizi koşula bağlamaktadır. Birincisi, müdahale, diğer devletin yetkilileri, teröristlerin eylemlerini kendi başlarına bastıramadığı veya bunu yapmak istemediği durumlarda yapılmalıdır. İkincisi, müdahale, teröristlerin eylemlerinin boyutu ve yoğunluğuyla orantılı olmalıdır. Üçüncüsü, müdahale, silahlı bir çatışmaya, sivillerin ölümüne ve insan haklarının ihlallerine yol açmamalıdır (Glotova, 2017: 34).

YDVK gerekçesi ilk kez Rus yetkilileri tarafından 2008 yılında Gürcistan’a yapılan askeri müdahalede öne sürülmüştü. Dönemin Devlet Başkanı Dmitry Medvedev, RF’nin vatandaşlarını ölümcül tehlikeden korumak için uluslararası hukuka tam uyum içinde hareket ettiğini ve gelecekte de bunu yapmaya devam edeceğini dile getirmiştir. Nitekim daha önce belirtildiği gibi RF Anayasası’na göre YDVK bir hak değil, devletin bir yükümlülüğüdür. Söz konusu dönemde Rusya’nın vatandaşlarını koruma iddiası hukukçular tarafından yoğun bir şekilde eleştirilmiş ve Rusya’nın militarist bir dış politika benimseyebileceğinin bir göstergesi olarak yorumlanmıştı (Green, 2010: 74). Daha spesifik olarak, örneğin Müllerson (2008), Ukrayna’nın Rusya yanlısı bölgelerinde, özellikle Kırım yarımadasında ve Sivastopol’de huzursuzluğun artacağı konusunda endişelerini dile getirmiştir. Gerçekten de, 2014 yılına gelindiğinde RF diğer hukuksal gerekçelerin yanı sıra vatandaşlarını koruma hakkını Kırım işgali sırasında da öne sürmüştür. 1 Mart 2014’te Başkan Putin, “Ukrayna’da gelişen olağanüstü durumla ve RF vatandaşlarına yönelik tehditle bağlantılı olarak” Kırım’a askeri birlik gönderme kararını almıştır. İlerleyen günlerde ise ABD Başkanı Obama ile yaptığı telefon görüşmesinde Putin, Rusya’nın kendi çıkarlarını ve Doğu Ukrayna ve Kırım’ın Rusça konuşan nüfusunu koruma hakkını saklı tuttuğunu açık bir şekilde vurgulamıştır (Russia Today, 2 Mart 2014). Ayrıca, Putin’in iddiasına göre, RF Kırım’ı kuvvet kullanarak almamış, özel kuvvetlerinin yardımıyla Kırımlıların kendi geleceklerine karar vermeleri için koşullar sağlamıştır (Wisehart, 2015).

7 *Self-help* meşru savunma, misilleme, zararlar-karşılık, diplomatik ilişkilerin kesilmesi, tanımama, abluka gibi kuvvet kullanma içeren ve içermeyen birçok yöntemi kapsamaktadır (Keskin, 1998, s. 89).

2008 Gürcistan Müdahalesi

RF, 8 Ağustos 2008'de Gürcistan topraklarına yaptığı askeri müdahalenin ardından, Güvenlik Konseyi önünde meşru müdafaa amacıyla hareket ettiğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Daha önce anılan Medvedev açıklaması da göz önüne alındığında RF'nin Gürcistan'daki eylemlerine ilişkin olarak meşru müdafaa'yı hukuksal bir gerekçe olarak kullandığı açıktır. RF'nin meşru müdafaa iddiası ise YDVK hakkına dayandırılmıştır. Önceki bölümde, YDVK'nin orantılılık ve gereklilik koşulları sağlandığında, meşru müdafaa hakkının geçerli bir tezahürü olarak sayılabileceği tartışılmıştır. Eğer bu kabul edilirse, RF'nin iddiasının temel dayanağı, en azından genel anlamda uluslararası hukukta geçerli sayılacaktır. Nitekim araştırmacıların bir kısmı RF'nin Gürcistan'daki eylemlerinin silahlı bir saldırı karşısında misilleme tedbirlerini teşkil ettiğini kabul etmektedir (Grimal ve Melling, 2012: 551).

Ne var ki, RF'nin meşru müdafaa iddiası iki grup Rus vatandaşının korunmasına dayanmıştır. Bu gruplardan ilki Güney Osetya bölgesinde görev yapan Rus barış güçleriyken, ikinci grup Rus pasaportuna sahip olan etnik Osetlerdir. Güney Osetya'daki Rus barışı güçleri, RF'nin koruduğunu iddia ettiği ikinci grup vatandaşlarla karşılaştırıldığında sayıca azdır. Bu nedenle, RF'nin yurt dışındaki vatandaşlarını koruma iddiasının özü, Rus pasaportu verilen etnik Osetlerin korunmasına dayanmıştır (Green, 2010: 99). Buna bağlı olarak Batılı ve hatta Rus hukukçuları, RF'nin, Rus vatandaşlığına sahip Güney Osetya sakinlerini soykırıma karşı koruma gerekçesini hukuksal açıdan kusurlu bulmaktadır (Green, 2010: 100; Glotova, 2017: 36). Bu görüşü savunan hukukçuların temel argümanını RF'nin 1992 yılında başlattığı ve 2008 müdahalesinin arifesinde hızlandırdığı 'pasaportlaşma' (*passportisation*)⁸ siyaseti oluşturmaktadır (Güven ve Ribbelink, 2016: 69; Green, 2010: 101). Bu siyasetin sonucunda Ağustos 2008'e gelindiğinde Güney Osetya nüfusunun yaklaşık %90'ı Rus pasaportuna sahipti. Dolayısıyla RF söz konusu müdahaleyi, Gürcistan topraklarında *de jure* 'oluşturulan' vatandaşlarını koruma gerekçesine dayandırmıştır (Umland, 2008). Elbette, pasaportların bu şekilde dağıtılmasının amacının daha sonra kuvvet kullanımına gerekçe sağlamak olduğunu kesin olarak iddia etmek zordur. Kaldı ki, mevcut uluslararası hukuk, vatandaşlık statüsünün edinilme yollarının düzenlenmesini devletlerin iç hukukuna bırakmaktadır. Yani devletler vatandaşlığını verirken tespit edecekleri kuralları tayin etme konusunda kesin yetkilere sahiptirler (Vatandaşlık Kanunları'nın Çatışmasına İlişkin Bazı Sorunlar Hakkındaki Sözleşme (1. Madde), 1930).

8 2002 tarihli Federal Kanunun kabul edilmesi ile birlikte eski Sovyet Cumhuriyetlerinde yaşayan bireylere Rus vatandaşlığının verilmesi kolaylaştırıldı. Bu da komşu devletlerde, özellikle Gürcistan ve Ukrayna'da, büyük bir pasaportlaşma dalgasını beraberinde getirmiştir.

Ancak uluslararası hukuk bir devletin vatandaşlık verme hakkını kısıtlamasa da makul olmayan vatandaşlık bağışlarının diğer devletler tarafından tanınmasını sınırlandırmaktadır (Sloane, 2009: 3). Bu nedenle devletlerin vatandaşlığa dayanarak uluslararası alanda bir hak talep ettiklerinde sahip oldukları bu mutlak yetkileri uluslararası hukuk normlarına aykırı olmamalıdır (İnaç ve Er Kızıl, 2023: 73). Devletlerin keyfi vatandaşlık dağıtmalarını sınırlandırmak için bireylerin vatandaşı olduğu devlet ile soyut hukuki bir statünün ötesinde sosyal bağlara da sahip olması gerekliliği fikri oluşmuştur. UAD'nin Nottebohm davasında belirttiği gibi, bireylerin vatandaşlığının diğer başka devletlerce tanınması için “gerçek ve etkin tabiiyet” (*real and effective nationality*) koşulu sağlanmalıdır. Ayrıca, bu kararda ilk kez “gerçek bağlantı” kavramına da değinilmiştir. Buna göre, bireyler, vatandaşı olduğu devlet ile karşılıklı hak ve görevlere dayanan anlamlı bir bağ içinde bulunmalıdırlar (ICJ Nottebohm, 1955: 22-24). Bireyin, vatandaşlık veren devletin nüfusuyla diğer herhangi bir devletten daha yakın ilişki içinde olması gerekir (ICJ Nottebohm, 1955: 23). Kısacası birey ile kendisini diğer devletlere karşı korumak isteyen bir devlet arasında gerçek bir bağ olmalıdır. Oysa çoğunluğu müdahaleden on sekiz ay önce vatandaşlık almış Güney Osetya sakinleri ile RF arasında böylesine gerçek bir bağlantının olması en iyi ihtimalle şüphelidir. Dolayısıyla “vatandaşları oluşturma” siyaseti, RF'nin meşru müdafaa iddiasının geçerliliğini ciddi şekilde baltalamakta ve zaten tartışmalı olan YDVK hakkının uygulanmasında iyi niyet ilkesi açısından soru işaretleri doğurmaktadır.

Öte yandan, RF'nin Güney Osetya'da bulunan beş yüze yakın barış güçlerini korumak için orantılı olması koşuluyla kuvvet kullanması hukuka uygun görülebileceği görüşü yaygın bir kabul görmektedir (Glotova, 2017: 37; Green, 2010). Rus barış güçlerine yönelik silahlı bir saldırı, Rus Silahlı Kuvvetlerine yönelik bir saldırı olarak sayılıp meşru müdafaa hakkını doğurmaktadır. Bu nedenle IIFFMCG⁹ Raporunda da belirtildiği gibi “Rus barış güçlerine saldırılması durumunda, RF'nin savunma hakkına sahip olduğu konusunda çok az şüphe vardır” (IIFFMCG, 2009). Dolayısıyla, RF'nin Gürcistan'da kuvvet kullanımı için ileri sürebileceği tek geçerli gerekçe bölgede görev yapan Rus barış güçlerinin korunması olduğu kesinlikle söylenebilir. Ancak yine de söz konusu müdahalenin hukuka uygun olabilmesi için RF'nin, vatandaşlarının tehlikeden uzaklaştırılması gibi sınırlı bir amaç doğrultusunda hareket etmiş olması gerekmektedir. Oysa RF'nin kuvvet kullanımı, Gürcistan'ın ayrılıkçı Güney Osetya bölgesinde Rus vatandaşlarına yönelik (gerçek ve tehdit niteliğindeki) herhangi bir saldırıyla açıkça orantısız olmuştur. Şöyle ki, Ağustos 2008'deki müdahale Güney Osetya bölgesiyle sınırlı kalmayıp, Abhazya ve Gürcistan'a kadar uzanmıştır (Güven ve Ribbelink, 2016: 67). Bu nedenle Güney Osetya'daki çatışma bölgesinin çok ötesine ilerleyen RF'nin Gürcistan'a yönelik potansiyel

9 The Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia.

meşru müdahalesi, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ihlal eden bir saldırıya dönüşmüştür. Ayrıca müdahale Rus vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için gereken kısa süreyi aştığında da orantılı olmaktan çıkmıştır. Müdahalenin hukuksallığı vatandaşlarını kurtarmak ve onları Gürcistan'dan çıkarmakla sınırlı kalmasına dayanıyordu. Oysa RF kuvvetleri, Rus vatandaşlarının güvenliğini sağladıktan sonra bile Gürcistan'ın bazı bölgelerini iki ay boyunca işgal etmeye devam etmiştir (Green, 2010).

Son olarak gereklilik koşulunu da değerlendirecek olursak, RF'nin vatandaşlarını koruma amacıyla harekete geçmesi gerekliliği ancak tüm alternatiflerin tüketilmesi durumunda ortaya çıkabilirdi. Oysa RF'nin Güney Osetya'daki vatandaşlarının güvenliğine ilişkin BM ile ilk yazışması, işgali gerekçelendiren mektubu ile yapılmıştır (Chatham, 2011: 99). Böylece eylemin apaçık orantısızlığı, RF'nin YDVK hakkını (ister etnik Osetler olsun ister Rus barış güçleri) suistimal ettiğini göstermektedir. Bu açıdan RF'nin Gürcistan müdahalesini meşru ama hukuka aykırı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

2014 Kırım İşgali

Bilindiği gibi, 28 Şubat 2014'teki bazı gizli askeri hareketlerin ardından, 1 ve 2 Mart boyunca Rus askeri kuvvetleri Kırım'a akın etmiştir. Akabinde hükümet binaları kuşatılmış, havaalanı kapatılmış ve iletişim merkezleri ele geçirilmiştir. Çok geçmeden, 16 Mart'ta Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılması üzerine alelacele düzenlenen “referandumdan” önce bile, Kırım'ın fiilen RF tarafından işgal edildiği açıkça ortaya çıkmıştır (Smale ve Erlanger, 2014). Marc Weller'in de belirttiği gibi RF, Kırım müdahalesini ve işgalini hukuksal olarak gerekçelendirmek konusunda ilk başta bir miktar tereddüt etse de en son yurt dışındaki vatandaşlarını koruma hakkının yanı sıra davet üzerine karışma gerekçelerini öne sürmüştür (Weller, 2014).

Asıl konumuz olan YDVK gerekçesine geçmeden evvel “yardım çağrısı” gerekçesini değerlendirmek yerinde olacaktır. Davet üzerine karışmanın, ilke olarak, uluslararası hukuka uygun olduğu kabul edilmektedir. Ancak bunun da bazı incelikleri bulunmaktadır. Örneğin, bu tarz yardım çağrıları ilgili devletin yasal hükümeti tarafından yapılmalıdır (Doswald-Beck, 1985: 191). Ayrıca, çağrıda bulunan hükümetin ülke üzerinde etkin kontrolü elinde tutması koşulu kesinlikle aranmaktadır (Keskin, 1998: 122). Oysa söz konusu dönemde zaten Rusya'da bulunan Ukrayna'nın eski Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in bu koşulu sağlamadığı açıktır. Aynı şekilde, Kırım'ın bir devlet olmaması nedeniyle yerel bir otorite olan Kırım'ın yeni başbakanı Aksenov'un davetini de yeterli görmek olanaklı değildir.

YDVK gerekçesine gelecek olursak, RF bu bağlamda Kırım'daki Rus vatandaşlarının tehdit ve saldırı altında olduğunu ileri sürerek müdahalesini meşru müdafaa hakkına dayandırmıştır. Meşru müdafaa için yerine getirilmesi gereken üç temel kriter olduğundan bahsedilebilir: silahlı bir saldırının meydana gelmesi, bu saldırıya yanıt vermenin gerekliliği ve ulaşılabilecek savunma hedefiyle ölçülen tepkinin orantılılığı. RF'nin Ukrayna'daki eylemleri bunların hiçbirini karşılamamıştır.

Birincisi, Gürcistan örneğinde olduğu gibi, Kırım'da da pasaportlaşma siyaseti yürütülmüştür. Şöyle ki, "korunacağı" iddia edilen Kırım sakinlerinin büyük bir kısmı 2008 yılından sonra Rus vatandaşlığına kabul edilmiştir (Güven ve Ribbelink, 2016: 68). Ancak Güney Osetya örneğinden farklı olarak, Kırım'da ikamet eden etnik Ruslar RF ile yakın tarihsel ve toplumsal ilişki içinde bulunmuştur. Dolayısıyla bunlar arasında "gerçek bir bağ"ın var olduğu varsayılabilir. Durum böyle olmakla birlikte, unutulmamalıdır ki Kırım'da yaşayan etnik Ruslar, Ukrayna'nın da vatandaşlarıdır. "Korunacağı" iddia edilen kişiler geniş bir grup oluşturmakta ve bunların sahip olduğu bu iki vatandaşlıktan hangisinin daha sıkı ilişki içerdiğini, daha gerçek olduğunu tespit etmek olanaklı değildir. Bu anlamda Ukrayna topraklarında yaşayan etnik Ruslar her ne kadar Rus pasaportuna sahip olsalar da RF vatandaşları olarak değil Rus diasporası olarak muamele görmelidirler. Bu da demek oluyor ki, egemenlik ilkesi gereği bunların korunması Ukrayna'nın sorumluluğuna girmektedir. Diyelim ki, Ukrayna devleti sağlamlaştırmakla yükümlü olduğu korumayı vatandaşlarına sağlayamıyor. Bu durumda uluslararası toplum devreye girmelidir. Çalışmanın bir önceki bölümünde vurgulandığı gibi, YDVK operasyonları az sayıda kişi adına kullanılmaktadır. Akraba toplulukları ve diaspora gibi geniş toplumsal grupların korunması için koruma hakkı ileri sürülemez. Diasporanın korunması insani müdahale için öngörülen kriterlere göre yürütülmelidir. Aksi durumda ki çalışmanın temel varsayımı da bu yönde, yurt dışındaki vatandaşlarını koruma hakkı politik amaçlar uğruna suistimal edilmelere açık olmaya ve uluslararası barışı tehdit etmeye devam edecektir.

İkincisi, şayet RF meşru müdafaa hakkını gerekçe olarak ileri sürmüştü, meşru müdafaaaya dayalı müdahalenin hukuka uygun olabilmesi için bir 'silahlı saldırının' meydana gelmesi gerekmektedir. Vatandaşlarını koruma bağlamında ise bireylerin kesin ölüm veya geri dönüşü olmayan, telafisi mümkün olmayan bir zarar görme tehlikesi altında olmaları koşulu aranmaktadır. 2008 yılında Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgelere karşı gerçekleştirdiği önemli askerî harekât vardı. Oysa Kırım örneğinde bundan bahsedilemez. Çünkü 22 Şubat 2014'teki Kiev olaylarının Kırım üzerinde doğrudan hiçbir etkisi olmamıştır. Dolayısıyla Kırım nüfusunun yaşamı ve güvenliği tehdit altında değildir (Hilpold, 2015: 253). Zaten RF yetkilileri Kırım nüfusunun Ukrayna Silahlı Kuvvetleri tarafından tehdit edildiğine dair herhangi bir kanıt şimdiye kadar sunmamıştır (Green, 2014: 8). Bu

da Kırım işgalini, gereklilik kriteri bağlamında, hukuka aykırı kılmaktadır. Kısacası, gereklilik koşulunun sağlanmaması ve en önemlisi meşru müdafaayı haklı çıkaracak bir “silahlı saldırı” fiilinin bulunmaması Kırım müdahalesini hukuka aykırı kılmaktadır. Sonuç olarak her iki vakaya baktığımızda, RF'nin eylemlerinin hukuka aykırı olması YDVK gibi bir hakkın prensipte var olmadığından değil, söz konusu müdahalelerde orantılılık (Gürcistan'da) ve gereklilik (Ukrayna'da) koşullarının sağlanmamış olmasından kaynaklanmıştır. Her iki müdahale de vatandaşlarını kurtarmayı aşan -toprak işgali gibi- etkiler bırakmıştır. Dolayısıyla devletler her ne kadar amaçlarının vatandaşlarını kurtarmak olduğunu iddia etseler de bu yolun kötüye kullanmalara açık olduğu ortadadır. Bu durumda, YDVK operasyonlarının ancak orantılılık ve gereklilik kriterlerine uyulduğu ölçüde uluslararası barışın ve güvenliğin sürdürülmesine katkı sağlayacağını söylemek mümkündür.

Sonuç

YDVK gerekçesiyle kuvvet kullanımı bazı devletlerin güçlü desteğine, bazılarının ise eleştirisine neden olurken akademik literatürde hararetli tartışmalara konu olmaktadır. Bir yandan YDVK, güçlü devletler tarafından vatandaşlarını tehlikeden uzaklaştırma amacıyla bağdaşmayan kapsamlı müdahalelerinin bahanesi olarak kullanıldığı için eleştirilmektedir. Diğer yandan ise Ruanda, Srebrenitsa ve Kosova gibi insani krizler sonucunda, insan haklarının korunmasının egemenlik haklarından üstün olduğu düşüncesi giderek daha çok kabul görmektedir. Buna bağlı olarak devletlere, kendi vatandaşlarını zarar görmekten korumak için sınırlı kuvvet kullanma imkânı tanımak uluslararası barışın ve insan haklarının korunmasına katkı sağlayacağı tezi ağırlık kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, geniş çaplı insan hakları ihlallerine son vermek için diğer devletlere müdahale etmek hukuka uygun olmanın ötesinde devletlerin bir yükümlülüğü olarak görülmektedir. Dahası, RF örneğinde görüldüğü gibi, yurt dışındaki vatandaşlarını korumak bazı devletlerin iç hukukunda da bir yükümlülük sayılmaktadır.

2008 Gürcistan Savaşı, RF'nin YDVK argümanını kullandığı ilk vakayı temsil etmektedir. Meşru müdafaanın bir tezahürü olarak vatandaşlarını koruma gerekçesi daha önce ağırlıklı olarak ABD, İngiltere, Fransa, Belçika ve İsrail gibi Batılı devletlerden gelmiştir. Dolayısıyla RF gibi Batılı olmayan bir devletin bu gerekçeye başvurması YDVK'ye ilişkin genel bir yapılageliş kuralının oluşmasına katkı sağlayacağı yönünde beklentilere yol açmıştır. Dahası, YDVK'yi savunmayan devletlerin bile, bu hakkın varlığını açıkça reddetme konusunda isteksiz davrandığını da gözlemlemek mümkündür. Devletlerin çoğunluğu böyle bir gerekçeyi, alınan tepkinin orantısız veya gereksiz olduğu ya da vatandaşlara yönelik tehdidin silahlı saldırı oluşturacak kadar ciddi olmadığı temelinde

reddetmiştir. Örneğin, Güvenlik Konseyi üyelerinin Gürcistan müdahalesine ilişkin tepkisi kınayıcı olmaktan ziyade RF'nin iyi niyet ilkesine uymadığı ve eylemin orantısız olduğu gerekçesiyle eleştirel olmuştur.

Görüldüğü gibi, YDVK ile ilişkilendirilen – orantısız, aşırı güç kullanımı veya rejim değişikliği sağlamak – suüstimallere rağmen devletlerin vatandaşlarını koruma hakkını/sorumluluğunu yadsımak zordur. Zira, yukarıda vurgulandığı gibi, bu hak devletlerin iç hukuku kadar örf ve adet hukuku tarafından da desteklenmektedir. Böyle olunca, YDVK hakkını tümenden hukuka uygun veya hukuk dışı ilan etmek yerine bu gerekçeye dayanan kuvvet kullanımlarının hukuka uygunluğunu orantılılık ve gereklilik kriterleri temelinde belirlemek daha makul görünmektedir. Gerçekten de, 2008 Gürcistan ve 2014 Ukrayna müdahalelerine bakıldığında, RF'nin uluslararası hukuk düzeninde normatif bir statü kazanmamış bir doktrine başvurmasından ziyade müdahaleler sırasında orantılılık ve gereklilik kriterlerine uymaması daha çok endişe vericidir. Bu noktada şu hususu hatırlatmak yerinde olacaktır; ayrıksı nitelikleri açıkça tanımlanmış ve sınırları kesin olarak çizilmiş bir YDVK hakkının yokluğunda vatandaşlarını kurtarma operasyonlarının uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasına katkı sağlamasını beklemek boşa kürek çekmektir. Şayet bir hakkın kullanılması isteniyorsa ve gerekli olduğuna dair bir uzlaşma varsa, bu hakkın kötüye kullanılmasını engelleyecek şekilde düzenlemek önemlidir. Bu anlamda söz konusu hak sınırlı durumlarda, az sayıdaki kişinin kurtarılması için son çare olarak kullanılmalıdır.

Kaynakça

- Arend, Clark A. ve Robert Beck (1993). *International Law and the Use of Force* (London, New York: Routledge).
- Aşavskiy, Boris (2016). "Suverenitet i Vozmojnost Pravomernogo Vmeşatelstva vo Vnutrenniye Dela Gosudarstva" [Sovereignty and the Ability to Lawfully Intervene in the Internal Affairs of States (Concepts Regarding the Responsibility to Protect in the Context of International Law)], *Vestnik Moskovskogo Universiteta im. Vitte*, 1(8): 16-22.
- Başeren, S. Hami (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi).
- Bayraktar, Fethullah (2022). "On the Controversial Illegality of the Unilateral Use of Force for the Prevention of Genocide: The 'Doubtfulness' Clause Adopted by the ICJ in the Case Filed by Ukraine Against Russia", *Uluslararası İlişkiler*, 19(76): 39-52. doi:10.33458/uidergisi.1213906
- Bekyaşev, Kamil (2008). "Printsip Uvajeniya Gosudarstvennogo Suverenitetea-Osnovopologayuşiy Printsip Obşego Mejdunarodnogo Prava" [Principle of Respect for State Sovereignty Fundamental Principle of General International Law], *Lex Russica*, 1(4): 916.

- Bowett, Derek (1957). "The Use of Force in the Protection of Nationals", *Transactions of the Grotius Society*, 43(Problems of Public and Private International Law, Transactions for the Year 1957): 111-126.
- Brownlie, Ian (1963). *International Law and the Use of Force by States* (Oxford: Clarendon Press).
- Chatham, Robert (2011). "Defense of Nationals Abroad: The Legitimacy of Russia's Invasion of Georgia" *Florida Journal of International Law*, 23(1): 75-102.
- Doswald-Beck, Louise (1985). "The Legal Validity of Military Intervention by Invitation of the Government", *British Yearbook of International Law*, 56(1): 189-252.
- Eichensehr, Kristen (2008). "Defending Nationals Abroad: Assessing the Lawfulness of Forcible Hostage Rescues", *Virginia Journal of International Law*, 48(2): 452-484.
- Ertuğrul, Ü. Elçin (2016). "Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (20): 441-470.
- Farer, Tom J. (1971). "Law and War", Cyril Black ve Robert Falk (eds.), *The Future of the International Legal Order* (Princeton University Press): 15-81.
- Glotova, Svetlana (2017). "Zaşıta Grajdan za Rubejom kak Pravovoye Osnovaniye dlya Odnostoronnego Silovogo Vmeşatelstva" [Protection of Citizens Abroad as a Legal Basis for Unilateral Military Intervention: Modern Problems Jus Contra Bellum], *Matters of Russian and International Law*, 7(11): 32-40.
- Gordon, David J. (1977). "Use of Force for the Protection of Nationals Abroad: The Entebbe Incident", *Case Western Reserve Journal of Case Western Reserve Journal of International Law*, 9(117): 117-134.
- Green, James (2010). "Passportisation, Peacekeepers and Proportionality: The Russian Claim of the Protection of Nationals Abroad in Self-Defence", James Green ve C. Waters (eds.), *Conflict in the Caucasus: Implications for International Legal Order* (Basingstoke: Palgrave Macmillan): 54-79.
- Green, James (2014). "Editorial Comment: The Annexation of Crimea: Russia, Passportisation and the Protection of Nationals Revisited", *Journal on the Use of Force and International Law*, 1(1): 3-19.
- Grimal, Francis ve Graham Melling (2012). "The Protection of Nationals Abroad: Lawfulness or Toleration? A commentary", *Journal of Conflict and Security Law*, 16(3): 541-554.
- Güven, Onur ve Oliver Ribbelink (2015). "The Protection of Nationals Abroad: A Return to Old Practice? ", Christophe Paulussen vd. (eds.), *Fundamental Rights in International and European Law* (T.M.C. Asser Press): 45-72. doi.org/10.1007/978-94-6265-088-6_3
- İnaç, Hüsamettin ve Tuğba Er Kızıl (2023). "Nottebohm Davası Liechtenstein ve Guatemala, Uluslararası Adalet Divanı – 1953", *Anadolu Strateji Dergisi*, 5(1):70-86.
- International Court of Justice (1986). *Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua V. United States of America)* (New York: UN General Assembly).
- International Court of Justice (1955). *Nottebohm Case (Liechtenstein vs. Guatemala)* (Lahey: International Court of Justice).

- Johnstone, Ian (2005). "The Plea of "Necessity" in International Legal Discourse: Humanitarian Intervention and Counter-Terrorism", *Columbia Journal of Transnational Law*, 43: 337-388.
- Keskin, Funda (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler* (Ankara: Mülkiye Birliği Vakfı Yayınları).
- Keskin, Funda (2002, İlkbahar). "BM ve Kuvvet Kullanma", *Avrasya Dosyası*, 8(1): 149-174.
- Kolstoe, Paul (1995). *Russians in the Former Soviet Republics* (Indiana: Indiana University press).
- Krılov, Nikolay (2012). "Mejdunarodno-Pravoviye Voprosı zaşiti Grajdan za Rubejom" [International Legal Issues of Protection of Citizens Abroad], *Trudi Instituta Gosudarstva i Prava*, 1(5): 10-125.
- Künnecke, Arndt (2018, Haziran). "The German Federal Law on Integration", *Acta Universitatis Carolinae*, 1(2): 85-98.
- Lillich, Richard (1967). "Forcible Self-Help by States for Protect Human Rights", *Iowa Law Review* (53): 325-351.
- Mejdunarodnaya Jizn (2019). Problemi Gumanitarnoy İnterventsii i Zaşiti Grajdan za Rubejom [Problems of humanitarian intervention and protection of citizens abroad], *Krugliy Stol*, 7, s. 16-33. Mejdunarodnaya Jizn. <https://interaffairs.ru/jauthor/material/57> (Erişim Tarihi: 24.11.2023).
- Müllerson, Rein (2008, Eylül 2008). *The World After the Russia-Georgia War*, Kasım 28, 2023 tarihinde Open Democracy: <https://www.opendemocracy.net/en/the-world-after-the-russia-georgia-war/> (Erişim Tarihi: 22.10.2023).
- Novoseltsev, Aleksey (2018). "Ob İspolzovanii Pravozaşitnoy Problematiki dlya Vmeşatelstva vo Vnutrenniye Dela Suverennih Gosudarst" [About Using the Right Protection Agenda With a View to Interfere in Mutual Affairs of States], *Gosudarstvennaya Slujba i Kadru*, 1(2): 156-159.
- Okolyolova, Yulia (2019). "Mejdunarodno-Pravoviye Osnovı Zaşiti Grajdan Rossiyskoy Federatsii, Projivayuşih za Granitsey" [The International Legal Framework for The Protection of citizens of The Russian Federation who Live Abroad], *Zakon i Pravo*, 1(8): 32-34.
- Reisman, Michael (1971). "Sanctions and Enforcement", Cyril Black ve Richard Falk (eds.), *The Future of the International Legal Order* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press): 273-335.
- Ronzitti, Natallino (1985). *Rescuing Nationals Abroad Through Military Coercion and Intervention on Grounds of Humanity* (Lancaster: Martinus Nijhoff).
- Ruys, Tom (2008). "The 'Protection of Nationals' Doctrine Revisited", *Journal of Conflict and Security Law*, 13(2): 233-271.
- Ruys, Tom (2014). "The Meaning of "Force" And The Boundaries of The Jus Ad Bellum: Are "Minimal" Uses of Force Excluded From UN Charter Article 2(4)?"", *The American Journal of International Law*, 108(2): 159-210.

- Schachter, Oscar (1984). "The Right of States to Use Armed Force", *Michigan Law Review* *Michigan Law Review*, 82(5): 1620-1646.
- Schachter, Oscar (1985). "International Law in The Hostage Crisis: Implications for Future Cases", W. Christopher (eds.), *American Hostages in Iran: The Conduct of a Crisis* (New Haven: Yale University Press): 325-373.
- Sloane, Robert (2009). Breaking the Genuine Link: The Contemporary International Legal. *Harvard Law School*, 50(1): 1-60, https://scholarship.law.bu.edu/faculty_scholarship/489/ (Erişim Tarihi: 07.12.2023).
- Smale, Alison ve Stiven Erlanger (2014, Mart 3). "Ukraine Mobilizes Reserve Troops, Threatening War", *New York Times*, www.nytimes.com/2014/03/02/world/europe/ukraine.html?hp&r=2 (Erişim Tarihi: 22.12.2023).
- Tuzmukhamedov, Bakhtiyar (2012). "Legislative Regulation of Trans-boundary Use of Armed Force: Russian Case Study", Lauri Mälksoo vd. (eds.), *Baltic Yearbook of International Law* (Leiden: Brill): 57-74.
- Umland, Andreas (2008, Ağustos 26). "A Shield of a Passport: Moscow Uses Russian Citizenship as a Tool for", *Global Politician*, <http://www.globalpolitician.com/25140-russia> (Erişim Tarihi: 07.11.2023).
- Vestnik Diplomaticheskoy Akademii MİD Rossii (2010). *Ekspertniye Rekomendatsii o Protivopravnosti Gumanitarnoy İnterventsii i Pravomernosti Zaşiti Grajdán Za Rubejom v Sootvetstviı s Mejdunarodnim Pravom* (Moskova: MİD Rossii).
- Voice of America: World News (2014, Mart 3). "Lavrov: Troops in Crimea Protecting Russian Citizens", *Voice of America: World News*, www.voanews.com/content/lavrov-troops-in-crimea-protecting-russian-citizens/1863103.html (Erişim Tarihi: 07.11.2023).
- Waldock, Claud H. (1951). "The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law", *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, 81: 451-517.
- Waller, Marc (2014, Mart 19). "The Shadow of the Gun", *New Law Journal*, <https://www.newlawjournal.co.uk/content/shadow-gun> (Erişim Tarihi: 09.11.2023).
- Wingfield, Thomas (2000). "Forcible Protection of Nationals Abroad", *Dickinson Law Review*, 3(104): 439-469.
- Wisehart, Daniel (2014, Mart 4). "The Crisis in Ukraine and the Prohibition of the Use of Force: A Legal Basis for Russia's Intervention?", Kasım 28, 2023 tarihinde EJIL: Talk, <https://www.ejiltalk.org/the-crisis-in-ukraine-and-the-prohibition-of-the-use-of-force-a-legal-basis-for-russias-intervention/> (Erişim Tarihi: 12.12.2023).
- Yılmaz, E. Alper ve Orhan İrk (2015, Haziran). "Nikaragua Divan Kararları Işığında Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa Sorunu", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2): 151-166.